

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟ «ΜΑΖΙΚΟ» ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΑΝΑΔΙΑΝΕΜΗΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΘΩΜΑΣ ΜΑΛΟΥΤΑΣ

Εισαγωγή

Εδώ και τρεις δεκαετίες, η κυριαρχία των φιλελεύθερων αντιλήψεων και, ειδικότερα, των νεοφιλελεύθερων εκδοχών τους έχει ριζικά αναδιατάξει το ιδεολογικοπολιτικό τοπίο. Χαρακτηριστική ένδειξη αποτελεί η δραματική συρρίκνωση του λόγου περί κοινωνικής ισότητας και η καταφυγή πολλών κατά τεκμήριο οπαδών της στον ορισμό του προβλήματος της κοινωνικής ανισότητας μέσα από πιο εύπεπτες ορολογίες, όπως «κοινωνική συνοχή», «κοινωνικός αποκλεισμός» κ.ά. Τα σχετικώς αόριστα υποκατάστατα του προτάγματος της ισότητας έχουν το προσόν ότι, λόγω ακριβώς της αοριστίας τους, επιτρέπουν την αποδοχή και υιοθέτηση της χρήσης τους από ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών στρωμάτων και ιδεολογικοπολιτικών ομάδων. Το τίμημα, ωστόσο, της λεκτικής αοριστίας είναι η αμφισημία και η σταδιακή απογύμνωση των ρευστών αυτών εννοιών από το όποιο ριζοσπαστικό περιεχόμενό τους, καθώς και η λειτουργία τους ως νομιμοποιητικών στοιχείων και ως άλλοθι για πολιτικές αποξενωμένες από την επιδίωξη περισσότερης κοινωνικής δικαιοσύνης.

Στον χώρο της εκπαίδευσης, που αποτελεί έναν από τους βασικότερους μηχανισμούς κοινωνικής αναπαραγωγής, η υποχώρηση του προτάγματος της ισότητας

Ο Θωμάς Μαλούτας διδάσκει κοινωνική γεωγραφία στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και είναι αντιπρόεδρος του ΔΣ του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

είναι πρόδηλη και στις πολιτικές εκπαιδευτικής αναδιάρθρωσης που επιχειρούνται σε πολλές χώρες. Στο πλαίσιο των πολιτικών αυτών υπερισχύει η αναζήτηση της «ποιότητας» στην, εν πολλοίς πλασματική, αντιπαράθεσή της με τη μαζική πρόσβαση στις εκπαιδευτικές υπηρεσίες. Για την τριτοβάθμια εκπαίδευση ειδικότερα, η έμφαση δίδεται πλέον απόλυτα στην αναζήτηση της «αριστείας», ο λόγος για την οποία έχει πλήρως αποστασιοποιηθεί από οποιαδήποτε αναφορά στη λειτουργία της εκπαίδευσης ως μηχανισμού κοινωνικής αναδιανομής, αλλά και στην ουσία της ως αξία καθαυτή. Ο κυρίαρχος τρόπος αναζήτησης της αριστείας παραβλέπει το περιεχόμενο της γνώσης και την κριτική σκέψη και επικεντρώνεται σε μια απολύτως χρησιμοθηρική αντιμετώπιση της εκπαίδευσης. Μια αντιμετώπιση που ηθικά στηρίζεται στη σχέση την οποία επικαλείται με την αξιοκρατία και πολιτικά στις κοινωνικά ευεργετικές επιπτώσεις από τη θεωρητικά αναμενόμενη κοινωνική διάχυση του θετικού οικονομικού-αναπτυξιακού αποτελέσματος των εκπαιδευτικών πολιτικών που βασίζονται στην αναζήτηση της αριστείας.

Τα σοσιαλιστικά κόμματα –και ιδιαίτερα όσα έχουν κατορθώσει να βρίσκονται σε κυβερνητικές θέσεις– είναι ίσως οι χαρακτηριστικότεροι πολιτικοί φορείς που προωθούν και εφαρμόζουν πολιτικές που αφίστανται των ιδεολογικο-πολιτικών τους αφετηριών, με μοναδικό γνώμονα την πολιτική επιβίωση σε μια μακρά πλέον συγκυρία, στην οποία το ιδεολογικό εκκρεμές μοιάζει σταματημένο στην κυριαρχία των φιλελεύθερων αντιλήψεων, ενώ το πολιτικό ειδικό βάρος των μεσοστρωμάτων έχει σημαντικά αυξηθεί.

Οι θέσεις του Υπουργείου Παιδείας όσον αφορά τις απαιτούμενες αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο για την τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν υπερβαίνουν τη γενική αυτή συγκυρία. Το σημείωμα που ακολουθεί επικεντρώνεται αποκλειστικά στον τρόπο με τον οποίο αυτές αντιμετωπίζουν –ή δεν αντιμετωπίζουν– τα ζητήματα κοινωνικής ανισότητας και το ρόλο που, ρητά ή άρρητα, προδιαγράφουν για την τριτοβάθμια εκπαίδευση ως προς τα ζητήματα αυτά.

Το προαναγγελλόμενο τέλος του μαζικού πανεπιστημίου
Αρχική διαπίστωση του κειμένου των θέσεων είναι ότι έχουν αλλάξει οι συνθήκες από την εποχή του Νόμου Πλαισίου του 1982 και ότι το «μαζικό» πανεπιστήμιο δεν ανταποκρίνεται στις νέες απαιτήσεις. Προτείνεται να αντικατασταθεί από ιδρύματα πολλαπλώς διαφοροποιημένα, που να ανταποκρίνονται στη διαφοροποίηση της ζήτησης. Παράλληλα, σκιαγραφεί τις βασικές αλλαγές που προτίθεται να εισαγάγει το Υπουργείο και οι οποίες αφορούν, κυρίως, τη διοικητική μεταρρύθμιση των ιδρυμάτων και την ποιοτική αναβάθμισή τους μέσα από τη διεθνή εξωστρέφεια και την αριστεία.

Καταρχάς, οι θέσεις του Υπουργείου προσπερνούν το βασικό ερώτημα: ποιο είναι το πρόβλημα και πώς τεκμη-

ριώνεται; Είναι η ποιότητα των σπουδών; Είναι η σύνδεση με την αγορά εργασίας; Είναι το επίπεδο της έρευνας; Παράλληλα, οι θέσεις παραγνώνουν το ουσιαστικό κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα που σηματοδοτεί η διαπίστωση ότι έχει επέλθει το τέλος του «μαζικού» πανεπιστημίου της μεταπολίτευσης. Η αίσθηση τέλους εποχής δεν είναι αβάσιμη, αλλά για διαφορετικούς λόγους από εκείνους που συνδέονται με τα εσωτερικά προβλήματα του πανεπιστημίου. Η αίσθηση της μαζικότητας και του κοινωνικά δημοκρατικού ρόλου για το πανεπιστήμιο χτίστηκε πάνω στη μαζική κοινωνική κινητικότητα την οποία στήριξε αποτελεσματικά επί δεκαετίες. Οι διέξοδοι και οι προοπτικές που προσέφερε δεν ήταν κοινωνικά ενιαίες: στα μεσαία-υψηλά στρώματα προσέφερε κυρίως θέσεις στις επίλεκτες σχολές, ενώ στα ενδιάμεσα και στα χαμηλότερα στρώματα θέσεις στις «καθηγητικές» σχολές και σε εκείνες που οδηγούσαν στη δημόσια διοίκηση. Έστω, λοιπόν, και αν εν γένει αναπαρήγαγε κοινωνικά άνισες προοπτικές, η γενικευμένη κοινωνική κινητικότητα με την οποία συνδέθηκε προσέφερε βάσιμες ελπίδες και απέτρεψε σε μεγάλο βαθμό την ταξική οριοθέτηση του ονείρου κοινωνικής ανόδου μέσω σπουδών για το μεγαλύτερο μέρος του κοινωνικού σώματος. Παράλληλα, η συγκρότηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα κατά τις τελευταίες δεκαετίες δεν ευνόησε την αναπαραγωγή των ελίτ –σε ανάλογο βαθμό τουλάχιστον με τη στήριξη που της προσέφερε η ύπαρξη συγκεκριμένων ιδρυμάτων στον χώρο της στοιχειώδους και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης–, η οποία διαμεσολαβήθηκε σε μεγάλο βαθμό από πανεπιστημιακά ιδρύματα του εξωτερικού.

Εδώ και δύο δεκαετίες, η κοινωνική κινητικότητα περιορίζεται, όχι μόνο λόγω του τρόπου διαχείρισης της οικονομικής συγκυρίας αλλά και της μεγάλης διόγκωσης των μεσαίων κοινωνικών θέσεων, η οποία αποτελεί καθαυτή τροχοπέδη για περαιτέρω γενικευμένη ανοδική κινητικότητα, σε συνδυασμό με την αδυναμία της αγοράς εργασίας να διευρύνει σημαντικά τον αριθμό θέσεων για υψηλού επιπέδου στελεχιακό δυναμικό. Κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, αυξήθηκε σημαντικά η πληθυσμιακή βάση μιας σειράς επίζηλων επαγγελματικών θέσεων –όπως του δικηγόρου, του μηχανικού, του φαρμακοποιού κλπ.– σηματοδοτώντας την κοινωνικά διευρυμένη πρόσβαση σε αυτά σε σύγκριση με πολλές άλλες χώρες. Είναι χαρακτηριστικό ότι σήμερα το ζήτημα αυτό τίθεται στην ημερήσια διάταξη τόσο όσον αφορά τους όρους λειτουργίας των δικαιούχων στην αγορά εργασίας («άνοιγμα» των συγκεκριμένων επαγγελμάτων) όσο και τους όρους παραγωγής δικαιούχων (αναδιάρθρωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης). Τα σχετικά ζητήματα προβάλλονται ως αναγκαία βήματα εξορθολογισμού συναρτημένα με τεχνικές παραμέτρους οικονομικής αποτελεσματικότητας, ενώ ουσιαστικά αποτελούν ζητήματα κοινωνικής κατανομής συγκεκριμένων πόρων.

Αυτό που προβάλλεται σήμερα ως αδυναμία του «μαζικού» πανεπιστημίου είναι, ουσιαστικά, το τέλος εποχής για τη μαζική κοινωνική κινητικότητα της μεταπολεμικής περιόδου και της κρίσης του πολιτικού ερείσματος που απολάμβαναν οι πολιτικές που την προώθησαν. Το γεγονός ότι οι πανεπιστημιακοί τίτλοι έχουν πλέον μικρότερη πέραση στην αγορά εργασίας δεν αποτελεί, κατ' ανάγκην, ένδειξη ότι η ποιότητα των σπουδών έχει καταστεί προβληματική. Το ότι οι απόφοιτοι ελληνικών πανεπιστημίων δεν συναντούν δυσκολίες όταν επιχειρούν μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό και το ότι δεν καταγράφεται μεγαλύτερη ανεργία όσων σπούδασαν στην Ελλάδα σε σχέση με εκείνους που απέκτησαν ομοειδείς τίτλους στο εξωτερικό, αποτελούν σαφείς ενδείξεις ότι το πρόβλημα δεν αφορά, πρωταρχικά τουλάχιστον, το πανεπιστήμιο.

Συνεπώς, θεμελιώδες ζήτημα, που δεν απασχολεί τις θέσεις του Υπουργείου, αποτελεί η κοινωνική κατανομή του αποτελέσματος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ως πόρου που η αποτελεσματικότητά του στη στήριξη της κοινωνικής κινητικότητας φθίνει όλο και περισσότερο.

Η αναζήτηση της «αριστείας» ή ο εξοβελισμός της εκπαιδευτικής πολιτικής

Στις θέσεις τονίζεται κατ' επανάληψη η ανάγκη διαφοροποίησης μεταξύ ιδρυμάτων και η μεγαλύτερη αυτονομία που θα πρέπει αυτά να αποκτήσουν στη στρατηγική ανάπτυξής τους, ώστε να αυξηθούν οι επιλογές των υποψηφίων φοιτητών/ριών. Αυτό συνδυάζεται με την πρόβλεψη περί ευγενούς ανταγωνισμού μεταξύ ιδρυμάτων, ο οποίος, μέσω της αξιολόγησης, θα ανταμείβει εκείνα με τις υψηλότερες επιδόσεις. Υποστηρίζεται, ουσιαστικά, ότι είναι καλό να αντικατασταθεί η κεντρική διαχείριση των βασικών στρατηγικών μεγεθών της ανώτατης εκπαίδευσης –στο πλαίσιο της οποίας το κράτος διαφυλάσσει την ποιότητα και την προοπτική των θέσεων εκπαίδευσης σε όλα τα ιδρύματα– από τον επιτελικό έλεγχο ότι τηρούνται οι θεσπισμένοι κανόνες της ανταγωνιστικής συνύπαρξης ιδρυμάτων. Στο πνεύμα των θέσεων, μια τέτοια μεταβολή αναμένεται να οδηγήσει σε θετικά αποτελέσματα επειδή, σύμφωνα με την κυρίαρχη φιλελεύθερη αντίληψη, η κοινωνική πρόοδος έρχεται μέσα από τη διαφοροποίηση και τον ανταγωνισμό και όχι μέσα από εξισωτικές ρυθμίσεις. Η σχετική επιλογή αποτελεί, βεβαίως, ιδεολογικοπολιτικό και όχι «τεχνικό» διακύβευμα. Η εφαρμογή της εξαρτάται, κυρίως, από τη νομιμοποίηση με την οποία θα μπορέσει να επενδυθεί και όχι από τον ορθολογισμό και την πρακτική αποτελεσματικότητα των συγκεκριμένων επιμέρους ρυθμίσεων, που δεν αποτελούν εγγενή χαρακτηριστικά τους. Τη νομιμοποίηση αυτή προσφέρουν έννοιες, όπως η «αριστεία», και πρακτικές, όπως η αξιολόγηση, με τον τρόπο με τον οποίο συνήθως εννοιολογούνται και υλοποιούνται.

Η απουσία συγκεκριμένων πολιτικών στοχεύσεων στο κείμενο των θέσεων είναι άρρηκτα δεμένη με την πεποίθηση ότι η αναζήτηση της αριστείας ουσιαστικά αρκεί για την πρόκληση θετικών κοινωνικών επιπτώσεων. Πρόκειται για μια αυτόβουλη υποχώρηση της πολιτικής και υποκατάστασή της από διαδικασίες που μοιάζουν αντικειμενικές επειδή έχουν μετρήσιμο αποτέλεσμα. Έτσι, στην ευρύτερη διαδικασία ουσιαστικής εγκατάλειψης του προτάγματος της κοινωνικής ισότητας εντάσσεται, στο χώρο της εκπαίδευσης, η υποκατάσταση της επιδίωξης κοινωνικά αναδιανεμητικού αποτελέσματος από την αναζήτηση της «αριστείας».

Αξιολόγηση και αριστεία

Η αξιολόγηση αποτελεί διεθνή πρακτική που αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στον αγγλοσαξονικό κόσμο. Έχει εξελιχθεί σε βαριά γραφειοκρατική διαδικασία που διέπει τη λειτουργία εκπαιδευτικών και ερευνητικών ιδρυμάτων, τους όρους σταδιοδρομίας στον ακαδημαϊκό χώρο, την παραγωγή επιστημονικών δημοσιεύσεων, την ανάθεση/χρηματοδότηση ερευνητικών προγραμμάτων κλπ. Τα επιχειρήματα υπέρ της αξιολόγησης μοιάζουν καταλυτικά: υπηρετεί τη διαφάνεια, την αξιοκρατία και αναπτύσσει την κοινωνική λογοδοσία, ενώ συμβάλλει στην αυτογνωσία και την αποτελεσματικότητα οργανισμών και μεμονωμένων επιστημόνων ωθώντας τους σε διορθωτικές κινήσεις. Με την αξιολόγηση, ο πολίτης-καταναλωτής και χρηματοδότης των σχετικών υπηρεσιών υποτίθεται ότι μπορεί να ελέγχει και να επιβραβεύει –ή να τιμωρεί– θεσμούς και οργανισμούς με βάση την απόδοσή τους.

Η αντίληψη που κυριαρχεί όσον αφορά τη λειτουργία της αξιολόγησης είναι ότι, εν τέλει, αποτελεί εργαλείο βελτίωσης για τον φορέα που αξιολογείται και εκείνους που τον εποπτεύουν, κάτι που θεωρητικά επιτυγχάνεται με τον εντοπισμό και την επιβράβευση της «αριστείας». Ως «αριστεία» νοείται ένα σύνολο καλών πρακτικών και άρτιων υποδομών που οδηγούν στην παραγωγή ερευνητικού και εκπαιδευτικού προϊόντος υψηλού επιπέδου και οι μέθοδοι αξιολόγησης επικεντρώνονται στη σύγκριση επιδόσεων με εκείνες που θεωρούνται «άριστες».

Η θετική χροιά της «αριστείας» είναι δύσκολο να αμφισβητηθεί, καθώς μοιάζει αυταπόδεικτη. Εγγράφεται στο πρόταγμα αξιοκρατίας των αστικών επαναστάσεων ενάντια στην ελέω θεού και κληρονομική πρόσβαση σε πόρους και αξιώματα. Η ηθική νομιμοποίηση της «αριστείας» ενδυναμώνεται από την ορθολογικοφανή αντίληψη περί της κοινωνικής της αποτελεσματικότητας, δηλαδή από την αντίληψη ότι η ανάδειξη και η επιβράβευση των «αρίστων» αποτελεί και βασικό μοχλό θετικών κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων. Η αντίληψη αυτή εκφράζει τη φιλελεύθερη εκδοχή όσον αφορά την κοινωνική λειτουργία της αξιοκρατίας, η οποία επικροτεί την ενίσχυση εκείνων που υπερισχύουν στον ανταγωνισμό –όπως θεωρητικά συμβαίνει και στην αγορά.

Η ενίσχυση των ισχυρών παικτών θεωρείται ότι μεγιστοποιεί το αναπτυξιακό προϊόν, επειδή επιβραβεύει τη δημιουργικότητα και το ταλέντο, ενώ η κοινωνία αναμένεται ότι θα ευεργετηθεί, επειδή το προϊόν της ανάπτυξης θα διαχυθεί στο κοινωνικό σύνολο. Πρόκειται, βεβαίως, για αξιωματική παραδοχή που εκφράζει τον κοινωνικό δαρβινισμό των φιλελεύθερων ιδεολογημάτων και των επιστημονικών υποδειγμάτων που εμπνέονται από αυτά –όπως τα νεοκλασικά οικονομικά–, μεταφέροντας τον ανταγωνισμό των ειδών στις κοινωνικές σχέσεις και προβάλλοντάς τον ως βασικό μοχλό της κοινωνικοοικονομικής εξέλιξης. Ωστόσο, η επιβράβευση και ενίσχυση των ισχυρότερων παικτών/φορέων –σε αντιδιαστολή με την ενίσχυση περισσότερων παικτών/φορέων με στόχο την ανάπτυξη σχέσεων ισοδυναμίας μεταξύ τους– αποτελεί ιδεολογική και όχι «ορθολογική» επιλογή.

Ιεράρχηση ιδρυμάτων και κοινωνικές επιπτώσεις

Πέρα από τον προβληματικό χαρακτήρα της «αριστείας» ως στόχου, υπάρχουν και τα προβλήματα που συνδέονται με τους πρακτικούς τρόπους αναζήτησής της. Επειδή οι αξιολογήσεις είναι επίπονες και συχνά επαναλαμβανόμενες διαδικασίες, επιλέγεται συνήθως η χρήση δεικτών που ποσοτικοποιούν την ποιότητα (αριθμός δημοσιεύσεων ανάλογα με το είδος και το μέσον, αριθμός ετεροαναφορών, αριθμός ανταγωνιστικών ερευνητικών προγραμμάτων, ύψος χρηματοδοτήσεων, κατάσταση υποδομών και επάρκειά τους ανάλογα με τον αριθμό των χρηστών κλπ.). Τα στοιχεία αυτά σταθμίζονται και προστίθενται, ώστε να καταλήξουν σε μια ενιαία αριθμητική επίδοση. Ως «αριστεία» ορίζεται ένα εύρος επιδόσεων στο πάνω μέρος της κλίμακας.

Ο προσδιορισμός της «αριστείας» με τον τρόπο αυτό έχει τρία βασικά και αλληλένδετα αρνητικά απότοκα: α) Ποσοτικοποιεί την ποιότητα και κρύβει τις συχνά αυθαίρετες παραδοχές που αυτό συνεπάγεται με την επαναμετατροπή της ποσότητας σε μια νέα απλουστευμένη ποιότητα υπό τη μορφή της συγκριτικής «επίδοσης» των αξιολογούμενων μονάδων· β) περιορίζει την αξιολόγηση της ουσίας του παραγόμενου έργου και ανάγει σε ουσία το επίπεδο μιας τελικής επίδοσης· γ) εξοβελίζοντας την ουσία του παραγόμενου έργου, νομιμοποιεί τη σύγκριση ανόμοιων μονάδων, και στη συνέχεια, την άνιση μεταχείρισή τους.

Παράλληλα, με την επιβράβευση των «αρίστων» και την τιμωρία των υπολοίπων, η αξιολόγηση επιβάλλει τους κανόνες ενός ανταγωνιστικού αγώνα επιβίωσης, ο οποίος στηρίζεται στη βελτίωση δεικτών. Αυτό έχει στρεβλωτικές επιπτώσεις, τόσο για τον τρόπο και τον ρυθμό παραγωγής επιστημονικών δημοσιεύσεων, όσο και για τη συγκρότηση ερευνητικών προγραμμάτων, αφαιρώντας όλο και περισσότερο την ουσία και εισάγοντας μια ιδιότυπη εμπορευματοποίηση που διατρέχει ακαδημαϊκές σταδιοδρομίες και ιδρύματα, οργανισμούς επιστημονικών εκδόσεων, ροές χρηματοδότησης και ερευνητικές στρατηγικές. Χαρακτη-

ριστικό παράγωγο της ακραίας ποσοτικοποίησης των αξιολογήσεων αποτελούν οι κατάλογοι ιεράρχησης πανεπιστημίων στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ, που λειτουργούν όπως οι αξιολογήσεις διεθνών οικονομικών οίκων για τη φερεγγυότητα των μεγάλων θεσμικών δανειοληπτών. Οι επιδόσεις, από μόνες τους, δεν σημαίνουν τίποτα συγκεκριμένο για τα θετικά και αρνητικά των επιμέρους ιδρυμάτων, πέρα από την ιεράρχηση που κατασκευάζουν.

Η σχεδόν αυτονόητη νομιμοποίηση της αξιολόγησης συνδέεται, βεβαίως, στενά με την επί τρεις σχεδόν δεκαετίες επανακυριαρχία φιλελεύθερων κοινωνικοοικονομικών αντιλήψεων. Η ιδιότητα του πολίτη συνδέεται όλο και λιγότερο με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ταξική του θέση στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών (ως προς αυτή αποτελεί εμπόρευμα χωρίς επιλογές) και όλο και περισσότερο με εκείνα που αφορούν την «αταξική» υπόστασή του ως καταναλωτή. Έτσι, οι υπέρμαχοι της αξιολόγησης θεωρούν ότι συμβάλλει στην πληροφόρηση του πολίτη-δυννητικού καταναλωτή των εκπαιδευτικών υπηρεσιών. Ωστόσο, αυτό που κυρίως παράγεται με τους ιεραρχικούς καταλόγους πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, στους οποίους οδηγεί η αξιολόγηση, είναι η αμοιβαία ενίσχυση και η παγίωση της συμβολικής ιεραρχίας των ιδρυμάτων και της κοινωνικής ιεράρχησης του κοινού στο οποίο απευθύνονται.

Η ποσοτικοποιημένη και προσανατολισμένη στην «αριστεία» αξιολόγηση χρησιμεύει και ως νομιμοποίηση του περιορισμού της ευθύνης της πολιτείας: από την υποχρέωση να παρέχει υψηλού επιπέδου εκπαιδευτικές υπηρεσίες προς όλους, η πολιτεία περιορίζεται προοδευτικά στην αξιολόγηση των προσφερόμενων υπηρεσιών με άλλοθι την πληροφόρηση του πολίτη-καταναλωτή. Το δικαίωμα σε υπηρεσίες εκπαίδευσης αξιοπρεπούς επιπέδου για όλους υποκαθίσταται από την ενημέρωση των πολιτών-καταναλωτών όσον αφορά τη συμβολική ιεράρχηση των εκπαιδευτικών φορέων, την οποία επισημοποιεί η πολιτεία μέσω της αξιολόγησης. Παράλληλα, μεταφέρεται σε εκείνους η ευθύνη να επιλέγουν το επίπεδο υπηρεσιών που θα λαμβάνουν, ανάλογα με την οικονομική τους δυνατότητα, την κοινωνική τους δικτύωση και την ικανότητά τους να αποκωδικοποιούν τη σημασία της πληροφορίας που τους παρέχεται.

Συνεπώς, στον λόγο που θεωρεί ότι η αξιολόγηση βελτιώνει το συνολικό εκπαιδευτικό σύστημα μέσω του ανταγωνισμού, μπορεί να αντιταχθεί η πραγματικότητα της παγίδευσης ιδρυμάτων στις χαμηλότερες θέσεις της ιεραρχίας, η μεταφορά της ευθύνης για την προσφορά χαμηλού επιπέδου υπηρεσιών από την πολιτεία στους λειτουργούς και τους «πελάτες» των περισσότερων ιδρυμάτων, και οι κοινωνικά άνισες επιπτώσεις των παγιωμένων ιεραρχήσεων των εκπαιδευτικών φορέων που αποτελούν και βασικό μοχλό αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων.

Η αναζήτηση της «αριστείας» μέσω της αξιολόγησης δεν αποτελεί –όπως προβάλλεται συνήθως– τρόπο καταπόλεμησης της υποβάθμισης στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αυτό μαρτυρεί η εμπειρία της εφαρμογής της αξιολόγησης σε εκπαιδευτικά συστήματα με έντονα ιεραρχικά χαρακτηριστικά και πριν από την εφαρμογή της: η αξιολόγηση λειτούργησε κυρίως ως διαπιστωτική πράξη της υφιστάμενης ιεραρχίας και ως μηχανισμός αναπαραγωγής και παγίωσής της. Οι γενικότερες ευεργετικές επιπτώσεις από τον ανταγωνισμό μεταξύ ιδρυμάτων αποτελούν ένα ακόμη φιλελεύθερο ιδεολόγημα.

Το πρόβλημα, ωστόσο, δεν είναι η αξιολόγηση καθαυτή, αλλά οι στόχοι που συνήθως καλείται να εξυπηρετήσει και οι μέθοδοι με τις οποίες πραγματοποιείται. Υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους μπορεί να υλοποιηθεί η αξιολόγηση. Η θεμιτή ηθική επιβράβευση των «αρίστων» μπορεί να συνοδεύεται από πολιτικές και κατανομή πόρων που ωθούν τα ασθενέστερα ιδρύματα να καλύπτουν τις αδυναμίες τους όσον αφορά το παραγόμενο έργο και τις υπηρεσίες που προσφέρουν. Μια τέτοια αντίληψη υπηρετείται από αξιολογήσεις που υπεισέρχονται στην ουσία του ερευνητικού και του διδακτικού έργου, αξιολογούν τα πεπραγμένα σε συνάρτηση με εθνικούς και κοινωνικούς στόχους, καθώς και με την επάρκεια των υποδομών και των άλλων πόρων που η πολιτεία έχει επενδύσει στην κάθε μονάδα. Τέτοιες αξιολογήσεις δεν οδηγούν σε άκρατες ποσοτικοποιήσεις και έτσι δεν νομιμοποιούν αβάσιμες συγκρίσεις και αυθαίρετους χειρισμούς από τις εποπτεύουσες αρχές. Όμως, η προώθηση του αιτήματος για την υλοποίηση ενός τέτοιου προτύπου αξιολόγησης δεν είναι εύκολη. Αρκετοί συνάδελφοι δεν αντιλαμβάνονται ακόμη τις μεσο-μακροπρόθεσμες επιπτώσεις των καθιερωμένων διαδικασιών αξιολόγησης, ενώ ορισμένοι επικεντρώνονται μόνο στο ότι οι ίδιοι και τα ιδρύματά τους ίσως βγουν ωφελημένοι.

Στις θέσεις του Υπουργείου δεν υπάρχει προβληματισμός όσον αφορά τα διαφορετικά πρότυπα αξιολόγησης. Όπως και για άλλα ζητήματα, κυριαρχεί η αντίληψη ότι «καλές πρακτικές» που έχουν εφαρμοστεί αλλού μπορούν να μεταφερθούν αυτούσιες και εδώ. Κανένας προβληματισμός για τις επιπτώσεις τους εκεί που εφαρμόστηκαν και καμία ανάλυση για τις ενδεχόμενες επιπτώσεις τους εδώ. Μία ακόμη έκφραση του φιλελεύθερου συνδρόμου της αναγωγής πολιτικών ζητημάτων σε τεχνικά. Είναι, ωστόσο, αναμφισβήτητο ότι η άκριτη και μονοδιάστατη επικέντρωση στην αναζήτηση της αριστείας θα έχει ως μόνο ουσιαστικό αποτέλεσμα την περαιτέρω ιεραρχική διάκριση μεταξύ των ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, με άμεση συνέπεια την αυξημένη κοινωνική ανισότητα, ιδιαίτερα όσον αφορά την πρόσβαση στις επίλεκτες Σχολές και στα Τμήματα. Η διεύρυνση των επιλογών για τους υποψήφιους –που αποτελεί στόχο σύμφωνα με τις θέσεις– οδηγεί στην ίδια

κατεύθυνση. Με βάση τη διεθνή εμπειρία, η παροχή περισσότερων επιλογών στο χώρο της εκπαίδευσης τα τελευταία χρόνια έχει οδηγήσει σε ανακατανομή ευκαιριών υπέρ των μεσαίων και των υψηλών-μεσαίων στρωμάτων, τα οποία είναι πιο ευαίσθητα σε ζητήματα εκπαίδευσης, καλύτερα πληροφορημένα και διαθέτουν περισσότερους πόρους, ώστε να κάνουν τις καλύτερες επιλογές προς όφελος της μελλοντικής κοινωνικής κινητικότητας των παιδιών τους.

Επίλογος

Συνολικά, οι θέσεις για τις απαιτούμενες αλλαγές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση μάλλον απογοητεύουν. Δεν ορίζουν σαφώς το πρόβλημα, δεν αναφέρονται στο ρόλο της ως μηχανισμού κοινωνικής αναπαραγωγής και οικονομικής ανάπτυξης και στην εξέλιξη του ρόλου αυτού κατά τις τελευταίες δεκαετίες και, ως εκ τούτου, δεν αναφέρονται και στις κοινωνικές επιπτώσεις που αναμένεται να έχουν οι προτεινόμενες αλλαγές. Με τον τρόπο αυτό περιορίζουν το ζήτημα της αναδιάρθρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε ζήτημα απλής αναδιοργάνωσης της δομής και των διαδικασιών διοίκησης και εσωτερικής λειτουργίας των ιδρυμάτων. Παράλληλα, μοιάζουν απολύτως επηρεασμένες από τις στερεοτυπικές αιτιάσεις εναντίον του πανεπιστημίου (πελατειακές σχέσεις, κομματισμός, οικογενειοκρατία), τις οποίες και ανάγουν σε συνολική του εικόνα που πρέπει να αλλάξει. Τη διευθέτηση δε του προβλήματος που έχουν ασαφώς ορίσει, βλέπουν μέσα από την εισαγωγή ενός μοντέλου διοίκησης και λειτουργίας πανεπιστημιακών ιδρυμάτων που απαντάται στον αγγλοσαξωνικό κόσμο, χωρίς να μοιάζει να υπάρχει επίγνωση των δυσκολιών, των παραμορφώσεων και βεβαίως των κοινωνικών επιπτώσεων που θα προέκυπταν από ένα τέτοιο εγχείρημα. Το συνολικότερο πνεύμα των θέσεων και των προτεινόμενων αλλαγών κλίνει προς το πρότυπο ενός «ατομικιστικού» πανεπιστημίου, όπου επιδιώκονται διαφοροποιήσεις και διαχωρισμοί, και όχι προς το πανεπιστήμιο ως συλλογικότητα. Η μετάβαση από το αναφερόμενο ως «μαζικό» πανεπιστήμιο σε αυτό που εννοείται ότι απαιτείται σήμερα ενέχει διακυβεύματα που παραμένουν απολύτως αδιαφανή στη συλλογιστική του Υπουργείου.

Η ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας δεν πρέπει να υποτιμά τις κοσμοθεωρητικές παραμέτρους των μεταρρυθμίσεων που προβάλλει ως απλά και αυτονόητα εργαλεία εκσυγχρονισμού και εξορθολογισμού, εφόσον θέλει να έχει επίγνωση και έλεγχο των κοινωνικών επιπτώσεων του νομοθετήματος που προετοιμάζει. Οι προτάσεις που προβάλλονται και ως βήμα συντονισμού με τις διεθνείς πρακτικές ανάγονται στην πλειονότητά τους σε συντηρητικές ιδεολογικές αφητηρίες και είναι αναμενόμενο ότι θα επιφέρουν διαφορετικές κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις από τις προθέσεις που ελπίζει κανείς ότι έχουν οι εμπνευστές τους.